

DECLINAREA ÎN MORFOLOGIA SUBSTANTIVULUI ROMÂNESC

Mihaela GĂITĂNARU
Universitatea din Pitești

Résumé: *L'étude analyse l'institution de la classification des noms roumains en déclinaisons (La grammaire de la langue roumaine, 2005, L'Édition de l'Académie) et évalue les chances de son impatrimonisation dans la tradition de la grammaire roumaine.*

Mots-clés: *déclinaison, grammaire roumaine, impatrimonisation*

Modalitatea de a clasifica substantivele limbii române în declinări după desinența de la nominativ singular, ce permitea comparația cu latina, a fost pusă sub semnul întrebării chiar de specialiștii în istoria limbii române. Astfel, s-a arătat: “alegând acest tip de clasificare nu înseamnă că nu vedem și dezavantajele ei, dintre care cel mai însemnat constă în faptul că nu este în măsură să pună în lumină specificul flexiunii nominale românești (Dimitrescu, 1978, p. 197).

O critică justificată astfel a clasificării substantivelor în cele trei declinări, operate în *Gramatica limbii române I*, 1963 este realizată de P. Diaconescu (1961, p. 177-179).

Schimbarea acestei descrieri a fost făcută prin metodele noi: metoda analitică a structuralismului (Paula Diaconescu, 1961; Valeria Guțu Romalo, 1968), distribuția, ca metodă fundamentală în gramaticile postdescriptiviste (A. Belchiță, 1969), programarea computațională, cerută de traducerea automată (Grigore Moisil, 1962).

Reprezentanții structuralismului au valorificat descrierea flexionară a substantivului din a doua ediție a *Gramaticii Academiei* sub forma celor două tipuri de declinare (cu articol hotărât și nehotărât) și au reinstituit categoria determinării în limba română. În cadrul acesteia, articolul hotărât și cel nehotărât, reprezentând determinarea abstractă, au fost considerate morfeme ale determinării, negându-li-se statutul de parte de vorbire distinctă.

În clasificarea substantivelor în declinări, opoziția articulat – nearticulat nu a fost considerată utilă, apelându-se de fiecare dată la forma nearticulată, redusă a substantivelor: “Numim formă redusă a substantivelor acea parte a formei complete (articulate), rămasă după înlăturarea articolului proclitic” (Diaconescu, 1961, p. 180).

Studiile structuraliste ignoră desinența de vocativ, deși există contexte în care ele sunt indispensabile. Astfel, nu sunt reperabile contexte ca **Ce mai faci, vecin?*, **Copil, vino!*

Și totuși: “considerând paradigma unui substantiv la singular și plural, fără forma de vocativ” (Diaconescu, 1961, p. 180, nota 2); “Nous ne nous occuperons pas du vocatif” (Moisil, 1962, p. 123); “Vocativul, nerelevant din punctul de vedere din punctul de vedere al clasificării în declinări” (Guțu Romalo, 1985, p. 135).

În ediția a treia a *Gramaticii limbii române* a Academiei se consideră că desinențele de vocativ sunt în variație liberă cu afixele de nominativ (vol. I, p. 83). În realitate, ele sunt în variație liberă numai în anumite contexte (*Ce mai faci bărbatul meu? Ce mai faci bărbate; *Ce mai faci bărbat?; Ce mai faci bunica mea? Ce mai faci bunico? *Ce mai faci, bunică?*).

Studiul de față își propune să răspundă la următoarele întrebări: este adecvată denumirea de declinare pentru flexiunea substantivului românesc; ce condiții trebuie să îndeplinească o desinență (o opoziție formală) pentru a fi luată în calcul la stabilirea tipurilor flexionare; după ce se stabilește o declinare: după schema flexionară sau după natura desinenței?

Trebuie precizat de la început ce se înțelege prin declinare. Conform *Dicționarului de științe ale limbii* (2001), declinare înseamnă “ tip de flexiune specific substantivelor și adjectivelor caracterizat prin variație, în funcție de categoriile gramaticale de caz și de număr” (p. 154).

Variațiile de caz în limbile romanice s-au redus de regulă la cele ale genitivului și dativului, așa încât s-a considerat că la substantive declinarea a dispărut: “În unele limbi situația este de așa natură încât permite să se vorbească de declinarea pronumelor și de absența declinării la substantive. Așa se întâmplă, de pildă, în limba franceză” (Budagov, 1961, p. 285).

Dacă nu se ia în calcul desinența de vocativ, substantivele masculine, ca și cele neutre, n-au declinare, ci numai opoziții formale de număr. În schimb, femininul, păstrează o opoziție cazuală, la singular, dar ea este neutralizată de omonimia cu formele de plural. În limba română nu se poate observa o implicare a schemei omonimice a formelor de genitiv-dativ în determinarea ambigeniei formale a neutrelor. Acestea, în cea mai mare parte, sunt omonime cu cele de masculin la singular și cu cele de feminin la plural.

Considerarea vocativului ca nerelevant în descrierea declinărilor intră în contradicție cu definiția însăși de declinare. Formal, desinențele respective (-e, -o) sunt conservate din latină, respectiv slavă: Altfel spus, -e este un segment autentic de declinare latinească.

Problema următoare care se pune este dacă în stabilirea claselor de declinare nu se ia în calcul și natura desinenței.

La declinarea I sunt trecute deopotrivă *mamă – mame* și *stea – stele* (*sarma – sarmale*). Pentru specialist, desinențele unui substantiv ca *stea – stele* pot fi interpretate ca variante ale desinențelor substantivului *casă – case* (*casă – case; *stelă – stele*). Pentru un vorbitor, fie el și instruit, dar fără cunoștințe de istoria limbii, desinența pentru plural (-e) este diferită de -le, cu atât mai mult cu cât turcismele (*sarma, baclava...*) nu se pot explica astfel. Dar și desinențele de singular sunt diferite (*casă, stea, sarma...*).

Dacă se rețin diferențele dintre substantivele de declinarea I, atunci nu există nicio rațiune ca declinările a II-a, a III-a să fie diferite: *poartă – porți*, respectiv *floare – flori* (Guțu Romalo, 1985, p. 132); cf. și *moară-mori*, respectiv *pâine – pâini* (*GLR*, 2005, I, p. 88). În mod similar, dacă se acceptă diferențele de la nominativ singular de la declinarea a IV-a (*elev, membru, erou: Ø, u voc., u semivoc.*) nu există nicio rațiune ca declinarea a V-a (voc. -e) să fie diferită. În mod similar trebuie contopite declinările a VI-a și a VII-a și, cu atât mai mult, a VIII-a și a IX-a.

Declinarea a X-a, care conține substantive invariabile, trebuie desființată, deoarece este absurd ca anumite substantive care nu se declină să aparțină unei anumite declinări. Acestea sunt substantive nedeclinabile.

Din aceste considerații se poate trage concluzia că delimitarea substantivelor în declinări nu este funcțională pentru limba română, chiar dacă s-ar admite că prin declinare ar trebui să se înțeleagă altceva decât se înțelege în mod obișnuit. Caracterul nefuncțional al

acesteia face să nu fie aplicabil nici la nivel didactic, ceea ce este o deficiență, deoarece o gramatică normativă trebuie să impună norma până la nivelul școlar. O normă care funcționează numai la nivel de specialiști poate fi o construcție teoretică foarte bună. Dar numai atât.

Ar trebui, în același fel, să se vorbească de declinare și la adjective, dar adjectivele se delimitează în tipuri flexionare, după numărul de desinențe, indiferent de natura acestora.

O clasificare flexionară funcțională a substantivelor în limba română nu poate fi făcută decât în maniera în care este cea a adjectivelor. În plus, trebuie să se țină cont și de desinența indispensabilă a vocativului, la substantivele aparținând genului personal, și să se respecte indicațiile din lucrările lexicografice normative în privința substantivelor singularia și pluralia tantum, ceea ce în gramatica nouă nu se face (*tărășe, ițe*, sunt considerate pluralia tantum, când, în realitate, ele și-au construit o formă de singular (cf. *DEX*, 1996; *Micul dicționar academic*, 2003).

Această clasificare are deja o istorie: Guțu Romalo, 1968, p. 66; Gr. Brâncuș, 1984, p. 216-217; Găitănanu, 1998, p. 35 și *GLR,I*, 2005, p. 87.

Clasificările în “declinări” pot exista la nivelul specialiștilor, cu virtuțile și inconsecvențele lor, iar delimitarea în tipuri flexionare poate fi considerată un conținut de învățare la nivel didactic.

Bibliografie

- BELCHIȚĂ, 1969 - A. Belchiță, *Flexiunea nominală în gramatica transformațională a limbii române*, *SCL*, nr.4;
- BRÂNCUȘ, 1984 - Gr. Brâncuș, *Substantivul*, în Th. Hristea (coordonator), *Sinteze de limba română*, București, Editura Albatros;
- BUDAGOV, 1961 - R.A. Budagov, *Introducere în știința limbii*, București, Editura Științifică;
- DEX*, 1996 - *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic;
- DIACONESCU, 1961 - P. Diaconescu, *Un mod de descriere a flexiunii nominale, cu aplicație la limba română contemporană*, *SCL*, nr. 2;
- DIMITRESCU, 1978, Fl. Dimitrescu ș.a., *Istoria limbii române*, București, Editura Didactică și Pedagogică;
- DSL*, 2001 - A. Bidu-Vrânceanu ș.a., *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Nemira;
- GĂITĂNARU, 1998 - Șt. Găitănanu, *Gramatica actuală a limbii române*, Pitești, Editura Tempora;
- GLR*, 1963 - Al. Graur, M. Avram, L. Vasiliu (coordonatori), *Gramatica limbii române*, București, Editura Academiei;
- GLR*, 2005 - V. Guțu Romalo (coordonator), *Gramatica limbii române*, București, Editura Academiei;
- GUȚU ROMALO, 1968 - V. Guțu Romalo, *Morfologia structurală a limbii române (substantivul, adjectivul, verbul)*, București, Editura Academiei;
- GUȚU ROMALO, 1985 - I. Coteanu (coordonator) *Limba română contemporană*, București, Editura Didactică și Pedagogică;
- MDA*, 2003 - *Micul dicționar academic*, București, Editura Univers Enciclopedic;
- MOISIL, 1962 - Gr. Moisil, *Problèmes posés par la traduction automatique. La déclinaison en roumain*, *Cahiers*, II.